MARTIN ŠRAJER / 2. 5. 2016

Poslušně hlásím

První díl netrpělivě očekávané adaptace populárního románu Jaroslava Haška navštívily v roce jeho premiéry (1957) takřka dva miliony diváků.[1] *Dobrý voják Švejk* v režii laureáta státní ceny Karla Steklého byl po slavnostním uvedení na MFF v Karlových Varech promítán nejen v československých, ale také v polských, sovětských nebo maďarských kinech, kde se přes veskrze negativní kritické ohlasy těšil srovnatelnému zájmu diváků jako v zemi svého původu.[2] Přípravné práce na pokračování ovšem nezapočaly až v reakci na mimořádný divácký zájem, nýbrž již 1. února 1957, tedy zhruba měsíc před dokončením první kopie *Dobrého vojáka Švejka*. V době, kdy byl *Švejk* zaslán ke schválení Hlavní správě tiskového dohledu, se *Poslušně hlásím* již natáčelo.

Zápletku epizodicky vyprávěného filmu Karel Steklý zkompiloval z motivů z II., III. a částečně i IV. dílu Haškovy knihy. Jako jádro vyprávění mu posloužila Švejkova budějovická anabáze, kterou doplnil o fragmenty dalších kapitol. Jiné kapitoly zase zcela vypustil. Rudolf Hrušínský jako Švejk cestuje vlakem do Českých Budějovic. Kvůli své nekázni končí v Táboře a dál pokračuje pěšky. Zabloudí ovšem do Putimi, kde je zatčen tamějším strážmistrem Flanderkou (Jaroslav Marvan) jako ruský špion. Když konečně dorazí na haličskou frontu za svým nadřízeným nadporučíkem Lukášem (Svatopluk Beneš), jen o vlásek unikne trestu smrti za velezradu. Kromě toho stačí navštívit veřejný dům, kde potkává poručíka Duba (František Filipovský), a bez škrábnutí ustát těžkou nepřátelskou palbu.

Po promítnutí výběrové komisi byl film označen za mládeži nepřístupný. Důvody pro toto rozhodnutí naznačuje jedna z dobových recenzí: „Řada dalších episod má proměnlivou úroveň, na dolním pomezí je bezradně trapný Nedělův žrout Baloun. S ním si nezadají huristky z bordelu, jež byly scénářem a režií odsouzeny být stafáží zbytečně dlouhých scén.“[3] Obdobnou poznámku stran nevkusnosti filmu si mohli přečíst čtenáři *Večerníku Bratislava*, podle jehož autora jsou některé události svou

naturalistickou podobou „viac nechutné než komicky groteskné“.[4] Na Silvestra 1957 předala Ústřední půjčovna filmů snímek krajským filmovým podnikům k distribuci s doplněním, že bude uváděn jako rozšířený program s japonským hraným snímkem *Květinářka*.

První recenze se objevily na konci roku 1957. Do *Rudého práva* o filmu napsal Jiří Plachetka: „To, co je ve filmovém Haškovi komické mimo Haškův text a nápad, to je převážně dílem herců.“ [5] Kvalitativního nepoměru mezi Haškovou předlohou a Steklého filmem si všímal také Antonín Malina v *Obraně lidu*: „Chyba je v tom, že veškerá tíha zůstává jen na původní literární předloze a není doplněna stejně vynalézavou invencí filmařskou.“[6] Podobně vyznívala kritika Stanislava Zvoníčka ve *Filmu a době*: „Valná část filmu je však pouhou fotografií scén aranžovaných podle vybraných stránek Haškovy knihy.“ Zvoníček autorům zároveň nabídnul opožděnou dramaturgickou radu, jak film povýšit na útočnou satiru: „Najít, vymyslit, vytvořit filmově působivé obrazy nad Haškovým textem, takový měl být cíl Karla Steklého.“[7]

Status autonomního uměleckého díla, které by mělo být posuzováno nezávisle na své literární předloze, filmu *Poslušně hlásím* nepřiznal ani František Vrba, jenž se o něm rozepsal v *Literárních novinách*: „Při větší roztříštěnosti vybraných epizod, v nichž není dost místa na rozvinutí některých významných postav (třeba nadporučíka Duba), se zde často rozkližuje i jednota satirického smíchu a hněvivě zžíravé grotesky, pro Haškovo veledílo tak příznačná.“ [8] Hodnocení filmu ve vztahu k Haškově knize se nedokázal vyvarovat ani Ivan Dvořák ve své recenzi pro *Kino*: „A z tohoto hlediska je Steklého filmový Švejk pouze obrazovou kompilací románového díla, ale nikoliv svébytným uměleckým útvarem.“[9]

Opačně než čeští pisatelé přistoupil ke vztahu mezi předlohou a filmem polský filmový recenzent. Povahu knižních ilustrací bez výraznějších úprav námětu chápal jako pozitivum, domnívaje se, že „kdo nečetl *Osudy dobrého vojáka Švejka*, nevycítí kouzlo tohoto filmu, jehož hlavní hodnota spočívá ve věrné adaptaci několika úryvků Haškovy knihy.“[10] Jiní polští kritici tolik pochopení neprojevili. Jeden z nich považoval za jedinou skutečnou kvalitu filmu herectví Rudolfa Hrušínského, další shledal film nesnesitelně rozvleklým a třetí napsal, že se jedná o „málo pružný, málo zajímavý příběh zbavený 30 procent humoru, tak živého a třpytného v Haškově románu.“[11] Díky ohlasům v polském tisku se zároveň dozvídáme, že film byl pro polskou distribuci

zdařile předabován: „Na polské hlasy v zahraničních filmech se často zlobíme, ale věřte, ve filmu *Poslušně hlásím* je dubbing téměř dokonalý.“[12]

Za nejzdařilejší část *Poslušně hlásím* kritici svorně považovali herecký výkon Jaroslava Marvana a začátek filmu, držící se poměrně věrně druhého dílu románu (Švejkovy příhody ve vlaku a budějovická anabáze). Postupně podle nich ale dochází k vytěsňování postavy Švejka, který se počínaje budějovickou anabází mění v pouhého svědka a komentátora událostí, v postavu pro vyprávění téměř zbytečnou a v záběrech přítomnou pouze pro to, že kvůli němu přišli diváci do kina. Filmu údajně škodila také disproporce mezi nadměrným prostorem věnovaným putimským příhodám a odbytostí následujících epizod:

„Povrchní episodaření okleštilo děj o všechny Haškovy myšlenky a dějové (ale i ideové) akcenty, rozmetalo charaktery postav do několika nevýrazných postřehů a vcelku zkreslilo problematiku filmu. (…) Rozpačitost nad stavbou děje (pokud ve filmu *Poslušně hlásím* nějaký celistvější děj je) vrcholí v závěru, kde po veliké kanonádě vystoupí Švejk s útržkem své životní filosofie a nastává zcela neočekávaný a nepřipravený konec.“[13]

Ve stínu výhrad dramaturgického rázu, upozorňujících na přílišnou délku některých scén a zkratkovitost jiných, mnohdy zůstala obrazová složka filmu, jež byla dílem zkušeného kameramana Jana Rotha. Diváci digitálně zrestaurované kopie mohou posoudit, nakolik se kvalita obrazu odchyluje od popisu Ivana Dvořáka z doby prvního uvedení: „barevný obraz filmu nemá v uměleckém smyslu slova daleko k barvotisku. Bylo by třeba důkladně se zabývat materiálem, nebo snad kvalitou práce laboratoří, prostě příčinami, které u řady našich barevných filmů vedou k tak žalostnému výslednému obrazu. Vždyť jen některé exteriérové obrazy z putimské anabase mají plastický, pastelový obraz. Vše ostatní je směsicí barevného neladu, který zachází až do křiklavosti.“[14]

Dodnes trvající debaty nad vhodností obsazení Rudolfa Hrušínského do role Švejka, potažmo nad hercovou interpretací postavy, započaly ihned po uvedení filmů: „Rudolf Hrušínský jako představitel Švejka některým divákům nevyhovoval pro své pojetí této postavy už v první části filmu. Vytýkají mu především, že Haškova Švejka intelektualisuje. Mnozí naopak Hrušínského Švejka přijali jako postavu odpovídající

představám, jež v nich jako ve čtenářích formovali Hašek a Lada.“ Svou úvahu Jiří Plachetka uzavřel prorockým „O to budou ještě spory.“[15]

Minimálně té části Haškova románu, kterou v putimské sekvenci zpracovává Steklého film, se podle Ivana Dvořáka s mnohem větším mistrovstvím chopil ve svém loutkovém zpracování Jiří Trnka (*Dobrý voják Švejk*, 1954).[16] Za lepší adaptaci Haškovy předlohy považuje Trnkův (a také Nollův) film rovněž publicista ze slovenského *Predvoja*: „U Trnku je nápad vedla nápadu, maximálne využítie možností filmu, schopnosť plne zaujať a pobaviť diváka, vysoké výtvarné majstrovsto. U Steklého nám chýbajú tieto vlastnosti. Všetko je tu veľmi nenáročné, veľmi zdĺhavé a popisné, nehovoriac už o gradácii či pointe (…).“[17]

Co se týče dalších srovnání s jinými filmy, většinou se autoři omezili na konstatování, že druhý Steklého Švejk je – zejména vinou své dějové roztříštěnosti – ještě méně zdařilý než ten první: „V této druhé části se slabiny zfilmování obnažují na kost. (…) Rozpadá se v nesladěné složky, v humor místy těžkopádně nucený a v obrazy, které ne zrovna přesvědčivě chtějí zachytit hrůzy válečné.“[18] Do inspirativního srovnání Švejka s americkým protiválečným románem *Nazí a mrtví*, prozrazujícího, na jaké hodnoty byl v socialistickém umění kladen důraz, se v *Obraně lidu* pustil Antonín Malina: „Rozdíl je vlastně v tom, že nám chválabohu chybí americká skepse. Zato u Švejka převládá náš český optimismus.“[19]

Jen vzácně čtenáři dobových recenzí narazili na smířlivý tón, jenž byl vlastní textu ze *Svobodného slova*: „Třebaže oba filmy mají některé základní umělecké nedostatky, vyplývající především z rozlehlosti literární předlohy a z neřešitelnosti problému, jak vyjádřit filmovou mluvou Haškův výrazný styl, přece jen si leckterých rysů v práci K. Steklého vážím.“ Recenzent si pochvaloval také Hrušínského pojetí protagonisty, podle něj „věrnější duchu literární předlohy než ve filmu prvním.“[20]

Autoři dobových recenzí Steklého film v souhrnu shledali nepodařeným, málo filmovým přepisem výborného románu o dobrém českém člověku bojujícím proti „duševnej debilnosti militaristov“.[21] Přes víru autora ze slovenské *Pravdy*, že s „druhým dielom nebudú pravdepodobne už spokojní ani návštevníci kín“,[22] četné kritické výhrady v dobovém tisku návštěvnost filmu negativně nepoznamenaly, což s jistou bezradností reflektoval Stanislav Zvoníček: „Plná pokladna kina by nás neměla mást. Není jediným

měřítkem hodnoty filmu. A může být i ošidným měřítkem, jako je tomu tentokrát.“[23]

Závěrem můžeme společně s Antonínem Malinou konstatovat, že „Ten, kdo má rád Haška, si bezpochyby přijde na své, i když film *Poslušně hlásím* celkem nejde dál než k ilustraci některých pasáží, a to ještě velmi kusé.“[24]

Poslušně hlásím (Československo 1957), scénář a režie: Karel Steklý, kamera: Rudolf Stahl ml., hudba: Jan Seidel, střih: Miroslav Hájek, hrají: Rudolf Hrušínský, Svatopluk Beneš, Miloš Nedbal, Jaroslav Marvan, Fanda Mrázek, Jaroslav Vojta, Alois Dvorský, Jana Kovaříková, František Černý, František Šlégr ad. Národní filmový archiv, 91 min. Premiéra restaurované verze: 5. 5. 2016.

Poznámky:

[1] Výroční zpráva čs. filmu za rok 1957. [1957]. NFA, ÚŘ ČSF, R13/AI/3P/8K, s. 181.

[2] Export do západních zemí nebyl s ohledem na protináboženské a antimilitaristické vyznění filmu doporučen. Svůj postoj vedení Československého filmu změnilo až na konci 60. let. V době hnutí hippies, studentských protestů proti válce ve Vietnamu a stoupající popularity anti-autoritativních filmů, písní a knih byly oba filmy prodány do USA, Kanady nebo Švýcarska.

[3] Zvoníček, Stanislav, Poslušně hlásím. *Film a doba*, č. 1, 1958, s. 59.

[4] -ille-, Švejkov humor vo filme. *Večerník Bratislava*, 7. 1. 1958.

[5] Plachetka, Jiří, Švejk s té lepší i s té horší stránky. *Rudé právo*, 29. 12. 1957, s. 3.

[6] Malina, Antonín, Poslušně hlásím. *Obrana lidu*, 30. 12. 1957.

[7] Zvoníček, Stanislav, Poslušně hlásím. *Film a doba*, č. 1, 1958, s. 58-59.

[8] Vrba, František, Film a lidovost. *Literární noviny*, č. 4, 1958, s. 5.

[9] Dvořák, Ivo, Poslušně hlásím. *Kino*, č. 4, 1958, s. 61.

[10] Rubrika Dookoła Świata v deníku *Varšava*. Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku 1959, č. 6-7, s. 22.

[11] Jedná se o citace z periodik *Życie Białostockie*, *Sztandar Młodych* a *Głos Olsztyński*. Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku 1959, č. 6-7, s. 22; Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku 1959, č. 8-9, s. 21.

[12] *Głos Olsztyński*. Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku 1959, č. 6-7, s. 23.

[13] Dvořák, Ivo, Poslušně hlásím. *Kino*, č. 4, 1958, s. 61.

[14] Tamtéž.

[15] Plachetka, Jiří, Švejk s té lepší i s té horší stránky. *Rudé právo*, 29. 12. 1957, s. 3.

[16] Dvořák, Ivo, Poslušně hlásím. *Kino*, č. 4, 1958, s. 61.

[17] Urc, R., Pohľady do kultúry. Film týždňa. *Rozvoj*, 16. 1. 1958.

[18] Vrba, František, Film a lidovost. *Literární noviny*, č. 4, 1958, s. 5

[19] Malina, Antonín, Poslušně hlásím. *Obrana lidu*, 30. 12. 1957.

[20] Filmový Švejk po druhé. *Svobodné slovo*, 7. 1. 1958, s. 4.

[21] Urc, R., Pohľady do kultúry. Film týždňa. *Rozvoj*, 16. 1. 1958.

[22] Poslušně hlásím. *Pravda*, 18. 1. 1958.

[23] Zvoníček, Stanislav, Poslušně hlásím. *Film a doba*, č. 1, 1958, s. 59.

[24] Malina, Antonín, Poslušně hlásím. *Obrana lidu*, 30. 12. 1957.